נפגשים בחגים מחדש עם הרמב"ם מסביב לשולחן

הרב יוחאי מקבילי, מפעל משנה תורה

מי לא מכיר את הרמב"ם? בני ישיבות מכירים את הפוסק הגדול של משנה תורה שאין כמעט שיעור שאינו נזכר בו, משנתו מפרנסת חוקרים שזה יותר מ־800 שנה עדיין דנים ומתווכחים ללא הפסק על כוונותיו של הרמב"ם ומשמעות הגותו, מאמרים במספר כמעט דמיוני כבר נכתבו, והיד עוד נטויה; הרבה אנשים מכירים גם את הרופא הגדול, נזכרים למשל בבית חולים רמב"ם ומחפשים ברשת רפואות בשמו.

ללמוד מהרמב"ם לחיות

ראשית, אני קורא ללמוד את הרמב"ם. הרמב"ם הוא מגדולי הפוסקים, אם לא הגדול שבהם; הוא מגדולי ההוגים היהודיים אם לא הגדול שבהם, ובוודאי הוא הגדול ביותר בשילוב בין הלכה והגות. צריך להכיר אותו כפי שהוא גם אם לא מסכימים לדעתו, ואני שמח שעם עוד רבים וטובים וחכמים מעולם היישיבות ומעולם האקדמיה ומעולמות רחבים נעשו מאמצים משותפים במהפכה להנגיש את משנת הרמב"ם ההלכתית (במשנה תורה) וההגותית (במורה הנבוכים). בשנים האחרונות אנשים לומדים את הרמב"ם כפי שמאות שנים הוא לא נלמד, וזה טוב ומעודד.

אבל לימוד הרמב"ם הוא רק התחלה טובה. אני קורא ללמוד מהרמב"ם לחיים שלנו מבחינת דרכו ההלכתית, ואני לא מתכוון שיפסקו דווקא על פיו (מי שרוצה, יש דרך, וכך החלטתי לקבל עליי את פסיקת הרמב"ם בהיותי בן 15), אלא לסגל תפיסת עולם הלכתית וגם להתעשר מן התפיסה ההגותית, ובייחוד בשילוב של שניהם. הנה כמה דוגמאות:

הרמב"ם מציע תפיסת עולם מקיפה הנוגעת גם לחיי הפרט, לחיי הקהילה וגם לחיי האומה: ניהול מלחמה, יחס למשפט הציבורי, יחס למקדש, קידוש החודש. לא רק קשר חסידי בין האדם לבוראו

- **בהירות המחויבות ההלכתית:** יש בלבול וערבוב רב במנעד ההלכתי. אנשים נאבדים בעומס הפרטים ואינם מבחינים בין עיקר למשני, בין חובה מן התורה או מדברי חכמים ובין מנהג קהילתי או הנהגה טובה. כמה יודעים למשל שאם נדרש פתאום מאמץ בלתי מתוכנן בכניסת שבת עדיף לאחר לכל קבלת שבת ולהגיע לערבית מלעשות את ההפך?
- **תורה מדינית ועולמית:** הרמב"ם מציע תפיסת עולם מקיפה הנוגעת גם לחיי הפרט, לחיי הקהילה וגם לחיי האומה: ניהול מלחמה, יחס למשפט הציבורי, יחס למקדש, קידוש החודש. לא רק קשר חסידי בין האדם לבוראו אלא פיתוח תפיסה מדינית רחבה, ואפילו תפיסה אוניברסלית, בלי לוותר על המחויבות הייחודית לנו.
- **מחויבות לתורה שלמה:** אי אפשר רק להתאכזב מדוע אין מנהיגי ציבור מובילים (פוליטיקאים, שופטים, מצביאים, אנשי מדע ורוח) בעלי תפיסת עולם יהודית, כי הרי לשם כך צריך להכיר את התפיסות הרווחות בעולם (משפטיות, דיפלומטיות, צבאיות, טכנולוגיות ועוד), לאמץ מהן את הטוב ולסלק את הפסול, וכך להשביח את האמירה היהודית שלנו. אתם מוכנים להשקיע?

המטרה הגדולה של התורה כפי שמנסח הרמב"ם היא **להעניק לאדם חיים של אמת בתפיסה ובמעשה כדי שיתמודד בטוב אמיתי עם החיים.** כלומר ללמד את האדם כיצד העולם הזה מתנהל, כלומר כיצד הקב"ה מנהיג את העולם, ובהלימה לכך להתנהל בחיינו. במילים אחרות, להכיר את עולמו של הקב"ה כדי להתקרב אליו בדרכיו. תפיסת עולם זו דורשת מן האדם להכיר את עולמו של הקב"ה, ללמוד כל אחד כפי כוחו פיזיקה וביולוגיה, כלכלה ופסיכולוגיה ועוד. אלו הדרכים שבהן ה' מנהיג את העולם, והן מכוונות "מעשה בראשית". לשאול את עצמנו שאלות מהותיות כל אחד כפי כוחו: מהי הנשמה? מהי תכלית האדם? למה קורים דברים רעים לאנשים טובים? מיהו הקב"ה (או נכון יותר: מיהו לא?) מהם המלאכים?

הפשטות שבתבונה מביאה לידי אהבה

אצל הרמב"ם האמת מחוברת עם התבונה. אבל יש שבעעות עוצרים שם וטוענים שהרמב"ם שכלתן (רציונליסט) קר רוח. זו תפיסה חלקית מאוד. אם שואלים אותי, המאפיין העיקרי של הרמב"ם הוא האהבה. נכון שאהבה אמיתית בנויה על תבונה. אי אפשר לאהוב מישהו בלי להכיר אותו. זו התאהבות, לא אהבה. והרמב"ם דורש להבין דברים ככל שאפשר, לגלות סקרנות, ללמוד, ומתוך הלימוד להשביח את האהבה לחיים, להזדמנות, לאמת, לקב"ה, "וְעָל פִּי הַדַּעַה – עַל פִּי הָאַהֲבָה: אם מְעַט – מְעַט; וְאִם הַרְבֵּה – הַרְבֵּה" (יסודי התורה י,ו).

לא צריך להסכים עם הרמב"ם, אבל צריך להכיר את תפיסתו, ומי שמכיר מוזמן שלא לעצור שם אלא לגלות שיש בה אהבה דווקא מתוך התבונה. הטענה שהרמב"ם שכלתן חלקית במובן נוסף, שמרכיב עקבי במשנת הרמב"ם היא שהתבונה פשוטה ומבוססת על העולם כפי שהוא. למשל, יש רבים וטובים שכדי להסביר את האשגחה מצרפים לזה אמונה בגלגול נשמות (שהוא חסר פשר מציאותי לפי הרמב"ם) או בשכר העולם הבא (שוודאי קיים אף לפי הרמב"ם). ואילו לפי הרמב"ם, הפרשנות על העולם מתבססת על הכרתנו (החלקית) את המציאות בלבד דרך התבונה: העולם טוב וצודק, אנשים הם הכושלים והרעים.

המשמעות היא "שירבו זכויותינו במעשים רבים וקטנים". הנה נהפכו הסימנים לתזכורות לרעיונות אמיתיים, להזכיר לנו כיצד עלינו לחשוב ולהתנהג

לנו בחיים מאפשרים ליצוק לתוכם רעיונות חיים עמוקים ומלהיבים. המיזם בתחילתו; אני עושה אותו מעבר לשעות העבודה שלי בהיי־טק, והוא בשותפות של לא מעט אנשים. אף אתם מוזמנים. הרעיון הוא לשבת יחד כל המשפחה, לחוות וללמוד.

הרעיון הזה קיים כבר בהגדה של פסח, שבו כולם יושבים יחד. שיפרנו אותו ב'הגדה של פסח – לזמן הזה ולעתיד לבוא במהרה בימינו'. כי איך אפשר להסתפק רק בפסח של ימינו כשחסר הפסח עצמו? החזרנו את הנוסחים האבודים מפני החורבן והגלות. ההגדה היא סיפור למתקדמים שנותן משמעויות לאירועים, אבל סיפור האירועים עצמם אינו מפופר בהגדה, והוא עיקר המצווה. השלמנו אותו. אי אפשר לספר על גאולת מצרים בלי לספר על ההיסטוריה שלנו מאז ועל גאולת ימינו (החלקית) בהקמת מדינת ישראל, בדיוק כמו שהבטיחו הנביאים שגאולת מצרים תהיה קטנה לעומת חזרת היהודים לארצם (לא ממדינה אחת אחרי מאתיים שנה אלא ממאה מדינות לאחר אלפיים שנה). והכי חשוב, אין לנו יכולת היום לחגוג את הפסח במקדש, אבל ההגדות של ימינו כבר מחקו גם את החלום. את החלום הצענו (למשל שליח מביא את הכבש שהזמנו), וראוי לחשוב עליו ולחדש אותו (רחפן במקום שליח?). העיקר הוא לא רק ללמוד מה היה אלא לנסח את החלום, לא כפי מה שהיה (להיתקע בעבר) אלא כפי מה שיהיה ומתאים, ולשמוח על כל מימוש מעט־מעט בכל צעד לקראתו.

המשמעויות פשוטות: אם לא נבנה את המקדש, פשוט לא יהיה מקדש; אם לא נשמור על המדינה שמירה פיזית, חורבן שלישי בוא יבוא. חורבן הבית הראשון בא לפי התלמוד בגלל עבודה זרה, והרמב"ם מסביר את הקשר הפשוט לעבודה זרה באופן שמגדל את האדם: ה' מעניש את מי שעובד עבודה זרה, אבל לא כפי שלמדו מהגננת בגיל הרך, בפנקסנות פשטנית. עבודה זרה מטביעה את האדם בשקר ובאשליות עד שהוא אינו לומד ומתאמן על טכסיסי מלחמה, ולכן החורבן בא (מזכיר לכם אירוע מלפני שנה?).

מפגש ושירה

בתפיסה הפשוטה הזו יש הכרת ה' פשוטה. החיבור בין הלימוד לחיים שלפנינו הוא חיבור אמיתי, לא מנותק. הוא מלהיב לעשייה ולפעולות קרבה לה'. חיבור כזה בין תבונה של תורה לחוכמה וללהט חיים הוא שירה.

סדרת הספרים 'שירה חדשה', העוסקת במעגל החיים ובמעגל השנה, נועדה לחבר אל החיים את תפיסת החיים שהרמב"ם מציע, ולא רק הוא. הסדרה מביאה בחשבון שלפעמים הצליל של קול החזן משפיע יותר מהתוכן (ככה הוא עולמו של הקב"ה), והמאכלים בסעודה מחברים אותנו לחוויה של החג יותר מרעיונות מופשטים (ואכן, לפי הרמב"ם במורה הנבוכים מטרת החגים היא ההתכנסויות המשפחתיות והחברתיות). במילים אחרות, המפגשים שהחגים והמאורעות מזמנים

העיקר הוא לא רק ללמוד מה היה אלא לנסח את החלום, לא כפי מה שהיה אלא כפי מה שיהיה ומתאים, ולשמוח על כל מימוש מעט־מעט בכל צעד לקראתו

מה שהיה (להיתקע בעבר) אלא כפי מה שיהיה ומתאים, ולשמוח על כל מימוש מעט־מעט בכל צעד לקראתו.

בעולם שלנו צריך ללמוד על אהבה. אהבת איש ואישה הבאה לידי נישואים והבאה מתוך הנישואים, וממנה לומדים לאהבת ה'. ככה אמר הרמב"ם בסוף ספר המדע. ואכן, צריך ללמוד "מה זאת אהבה?" (לא מה שחשבתם). בספר 'מתחתנים' ביארנו את שיר השירים במהלך הפשוט שבו, שממנו אפשר ללמוד על המהלכים באהבה בינינו ובין ה'.

וכשמבינים את הפשט מבינים טוב יותר את אהבת ה': פעם האישה מחזרת אחר האיש, ופעם האיש מחזר אחר האישה, והנה פעמים שאנו מחפשים את ה', ופעמים ה' מחפש אותנו. בסיפור האהבה הזה יש משבר, ולפעמים גם בינינו ובין ה' יש משבר, ומהמשבר הזה יוצא הזוג הנשוי חזק יותר, והאהבה שלהם הופכת בלתי תלויה. אהבה צריך ללמוד.

מפגש בראש השנה

בואו ניקח שלוש דוגמאות מהחיבור של תפיסת הרמב"ם לראש השנה. דוגמה ראשונה: מנהג הסימנים. לפעמים תפיסת הרמב"ם יכולה להעשיר, לכוון ולדייק מנהגים אחרים, לסנן מהם את מה שאינו ראוי ולגבש תפיסה מלאת חיים.

המנהג עתיק יומין ונזכר בתלמוד (בבלי, כריתות ו ע"א; הוריות יב ע"א). ניקח לדוגמה את אחד המאכלים, רוביא, שאנו מזהים היום עם זרעים רבים הראויים לאכילה. וכך אנו אומרים היום באכילת הרוביא: "יהי רצון שירבו זכויותינו". עכשיו השאלות: למה לעשות מעשים סמליים כדי לצבור זכויות? למה לא פשוט לעשות מעשים אמיתיים של זכויות? איך זה בדיוק עובד? האם זו סגולה, ויש קשר מיסטי בין המעשה לתוצאה?

הרמב"ם לא הביא להלכה מנהג זה, ומפסיקת ההלכות שלו לגבי עבודה זרה אפשר להבין למה: זה נראה כמו ניחוש האסור מן התורה, קישור מאגי בין סיבה לתוצאה, כאילו אפשר להשפיע על המציאות על ידי מתן משמעויות גדולות למעשים סמליים ואקראיים, ואלו הבלים ושקרים.

האם הסימנים הם רק משחקי מילים? כאן ראינו לנסות לנסח מחדש את מנהג הסימנים כדי לבסס רעיון אמיתי. הזירעונים הקטנים והרבים מזכירים רעיון אמת שהרבה מעשים קטנים משפיעים בעוצמה רבה יותר

מעגל השנה

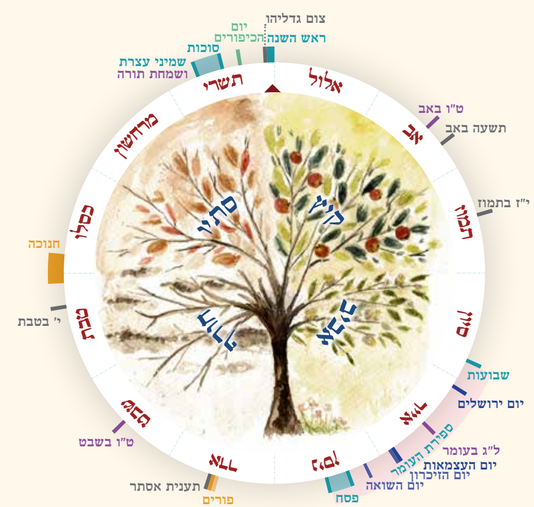

דוגמה שנית: איך יש לראות את יום הדין?

לפעמים תפיסת הרמב"ם עלולה לערער את האמון של האדם הדתי הפשטני, שיש לו אמונה פשוטה בדברים כפי שהם, והעלאת שאלות וביקורת פנימית יכולות לעורר מבוכה ולפגום באמונה. אכן, אבל אי אפשר להתעלם מכך שללא שאלות וללא מבוכה יהיו מי שיאבדו את הטעם ואת התבונה ביהדות, ועלינו לפרוץ להם דרך של תבונה ושל אהבה בדיוק כפי שהרמב"ם פרץ דרך, בלי הקיצוניות של מי שהביאו את דבריו למקומות קיצוניים שהרמב"ם לא חלם עליהם, מה שגרר קיצוניות נגד.

אראה דוגמה לכך בשאלה המשמעות של ראש השנה כיום הדין, יום המשפט העולמי לכל בני אנוש. כולנו מכירים את המדרש הצירוי ששלושה ספרים נפתחים בראש השנה: של צדיקים, שנחתמים מיד לחיים, של רשעים, שנחתמים מייד למיתה, ושל בינוניים, שנותנים להם הזדמנות עד יום הכיפורים להכריע את מעמדם. איך הרמב"ם הבין את זה? האם הקב"ה שופט אותנו רק יום אחד? ומה יקרה לגזר הדין אם אחרי שבועיים האדם ישנה את מעמדו לרעה או לטובה? מדוע אפוא

המשמעות היא "שירבו זכויותינו במעשים רבים וקטנים". הנה נהפכו הסימנים לתזכורות לרעיונות אמיתיים, להזכיר לנו כיצד עלינו לחשוב ולהתנהג

לא צריך להסכים עם הרמב"ם, אבל צריך להכיר את תפיסתו, ומי שמכיר מוזמן שלא לעצור שם אלא לגלות שיש בה אהבה דווקא מתוך התבונה

עשרת ימי תשובה אינם קודמים לראש השנה? ומי בכלל יכול להיות בינוני, בקו התפר, באמצע ממש? לא רק שבירורי אחוזיו?

תשובות רבות יש בדבר. אני מבקש להעמיד אתכם על דעת הרמב"ם ועל התבונה וחיופי שבה, שלדעתי היא משביחה את אהבת ה', אף שהתפיסה אינה רווחת. אני ממליץ לראות את התפיסה בלימוד יחד בהלכות תשובה פרק ג. הרמב"ם מסביר שה' שופט כל הזמן כל בן אנוש בהגדרות של זכויות ועוונות (לאו דווקא מצוות, שהרי

גויים אינם חייבים בהן), ואדם אינו יכול לדעת את מצבו. לכן אדם צריך לחשוב שכל מעשה שלו משמעותי ומכריע.

קשה מאוד לחיות ככה כל השנה, אבל ראש השנה הוא זמן התעוררות מהתרדמה הדתית, לשים לב על החיים, ומשם לצאת לכל השנה. את הרעיון של ראש השנה כיום משפט יש להמשיך לכל השנה: "לְפִיכָךְ צָרִיךְ כָּל אָדָם שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ כָּל הַשָּׁנָה כֻּלָּהּ כְּאִלּוּ חֲצִיוֹ זַכַּאי וְחֲצִיוֹ חַיָּב". ראש השנה הוא השראה ותזכורת לכל השנה.

דוגמה שלישית: מה צריך ללמוד מעקדת יצחק?

פרשת העקדה היא מהסיפורים המכוננים המושרשים ביותר בהוויה היהודית והישראלית ואף בתרבויות אחרות, והיא מביאה אל הקצה את נושא מסירות הנפש והאמונה בא־לוהים. אדם בן דורנו הקורא את פרשת העקדה עלול לראות בו מעשה של עיוורון הדעת, שיגענון רצחני בשם האמונה. לא חסרות דתות כאלו בימינו, ולא חסרים משוגעים בימינו. האם עלינו להיות מוכנים לעשות כל מעשה אם הוא נעשה בשם ה'?! יש שיאמרו שכן, אך אין סבור שהרמב"ם – המאמין הגדול והאוהב הגדול – יענה על כך בשלילה.

אני מבקש להציע התחלה של הבחנות חשובות שיעזרו לבנות תפיסת עולם מתוך הרמב"ם.

מה לא ללמוד? לאחר קבלת התורה ולאחר מעשה העקדה של אברהם לא ייתכן שנביא יתנבא במעשה כזה בימינו. זו תהיה נבואת שקר. קריאת היסוד העקדה ללא הבנת הפער התרבותי בין ימינו לימי קדם מקשה את החבנה הנכונה. בימים ההם הקרבת ילדים באש הייתה תופעה קיימת עד לזמן חורבן בית ראשון (ירמיהו ז, לא ועוד), ולכן אינה נתפסת מעשה של טירוף מעורער אלא מעשה שיכול לנבוע משיקול דעת ומאהבת ה'.

עקדת יצחק נועד להיות דוגמה לאחרים, ואיזו דוגמה משמש משוגע? לכן היום הדברים שונים, בדיוק כפי שאין מקום לבניא שיטעון חלילה שקיבל ציווי לאנוס מישהי בפרהסיה (כדי "לתקן" עולמות, להעביר "מסר", או לסמל מצב קשה). לא אוכל לעסוק כאן בנושא הנבואה ברמב"ם וכיצד הרמב"ם הפך אותה לתבונית ובת ביקורת, ועל במה זו אסכם שזהו הדבר העולה מדעתו של הרמב"ם.

מה כן צריך ללמוד? מסירות נפש ואהבה לשמה. הסכמת אברהם לעקוד את יצחק אינה מעשה טירוף אלא מבטאת נכונות עזה למסור את הנפש על האמת כפי שהיא נתבעת. זהו המסר שעמד לנגד עיני רבים מבני עמנו שנהרגו על קידוש השם לאורך הדורות. האמונה בצדקת הדרך היא המסר הן של מי שנהרגו משום שסירבו להמיר את דתם, הן של מי שהתבקשו ומתבקשים לחרוף נפשם על חירות העם והארץ במלחמות ישראל.

מסירות נפש זו של כל חייל הלוחם נגד האויב יונקת מן הערכים שטבעו בו הוריו, ובכך אף הם שותפים למעלתה. כל הורה שיש לו בן חייל מתמודד עם מסירות כזו. החייל היוצא לשדה הקרב אינו מתכוון למות, הוא מתכוון להיות מוכן למות אם יידרש לכך. חיים שיש בהם ערכים שמוכנים למות עליהם הם חיים ששווה לא רק למות למענם אלא גם לחיות למענם.

המשימה היא לחבר את ההבנות הגדולות לאהבת ה'. תפיסות כאלו יש בהן כדי להצמיח אנשים גדולים. תהיו גדולים! שנה טובה.